

Tom Bottomore

Crisis and Contention in Sociology

Sage Publications, London 1975, p. 218

Revija za sociologiju, God. VI, 1976 (2—3, travanj—rujan): 106—110

Većina sociologa slaže se da je sociologija u krizi, ali nisu suglasni u uzrocima te krize. Različitih pogleda na krizu sociologije ima gotovo onoliko koliko i sociologa. Kriza sociologije bila je jedna od tema na Osmom svjetskom kongresu sociologije u Torontu godine 1974.

Ovaj je zbornik sastavljen uglavnom od priloga sudionika u diskusiji za okruglim stolom, a tema mu je »Postoji li kriza u sociologiji?«

To su prilozi slijedećih autora: Tom Bottomore, *Preface*; Franco Ferrarotti, *Introductory Comments on the Theme: Is there a Crisis in Sociology?*; Amando de Miguel, *Sociology in an Authoritarian Society: A pessimistic Reflection on the Case of Spain*; I. S. Kon, *The Crisis of Western Sociology and the »Second Discovery« of Marxism*; Ivan Kuvačić, *Sociology and Social Integration*, A. K. Saran, *Some Reflection on Sociology in Crisis*; Stefan Nowak, *Empirical Knowledge and Social Values in the Cumulative Development of Sociology*; Norman Birnbaum, *An End to Sociology? (With a Selected Bibliography)*.

Sedam autora iz različitih zemalja s raznih kontinenata iznosi svoje poglede. Sličnosti među njihovim stavovima gotovo da i nema. Svaki drukčijim vidi krizno stanje u sociologiji i predlaže drukčije izlaze. Autori bi se mogli, eventualno, složiti jedino u tome da se ne mogu složiti. Ostalo je otvoreno pitanje što je to sociologija, koji su njeni ciljevi i nije li kriza nešto neizbježno (a možda čak i poželjno?).

Sociologija je od početka imala velike pretenzije, ali je isto tako od početka i rascijepljena. Prihvatimo li Marxa i Comtea ravnopravnim osnivačima sociologije, onda ona ima dva protivurječna cilja: sačuvati i mijenjati (rušiti) postojeće. Čak ako bi se ti ciljevi mogli (bar prividno) pomiriti, sociologiju se može dovesti u pitanje (kao i cjelokupnu zapadnjačku znanost) sa šireg stanovišta. Zašto bi sociologija, koja je ponikla u zapadnoj tradiciji (u osnovi Aristotelovsko-kršćanskoj) bila primjenjiva na nezapadnjačka društva?! Otprilike to pitanje postavlja jedini autor što ne pripada evropsko-kršćanskoj tradiciji — Indijac Saran.

Problem suprotnosti dviju funkcija sociologije (kritika i integracija) kao i (tek postavljeno) pitanje adekvatnosti sociologije u ne-zapadnim društvima, ostaju neriješeni.

RECENZIJE

Urednik Tom Bottomore u predgovoru tvrdi da je kriza sociologije samo jedan izraz opće krize kulture (valjda zapadne). Uz to sociologija u različitim zemljama i područjima prolazi svoje specifične krize koje se ne mogu svesti na zajednički nazivnik. Činjenica da svaki autor vidi uzroke krize u nečemu drugome proizlazi iz pripadnosti različitim sociologijskim pravcima i iz specifičnih uvjeta razvoja sociologije u njihovim zemljama.

Uvod pod naslovom »Postoji li kriza u sociologiji« napisao je talijanski sociolog *Franco Ferrarotti*.

Sociologija je nastala u vrijeme velikih društvenih kriza (definitivni slom feudalizma i učvršćenje kapitalističkog poretka) i možda bi je zato trebalo nazvati »znanost o društvenoj krizi«. A ako sociologija danas jest u krizi, onda bi prva dimenzija te krize trebala da bude »kritični položaj sociologa samih«, jer samo kroz njih sociologija živi i razvija se.

Sve više prevladava uvjerenje da sociologija ne može biti svjetovna religija — nasljednik prijašnjeg sistema kršćanskih dogma. Ona je samo jedan ljudski pothvat, podložan pritiscima, stagnaciji pa čak i nazadovanju. Ne živi se više u uvjerenju (iluziji) da ona služi čovječanstvu. Za svaku aktivnost na području sociologije možemo se pitati »komu i čemu služi?« Gotovo cjelokupni znanstveni rad, a pogotovu sociologa, podvrgnut je kontroli izvana. Sociologija je svuda manje ili više institucionalizirana, a to je i zaštićuje ali istodobno i sputava. Sociolozi rade u svojim rezervatima, odvojeni od neposredne društvene okoline i zato su često gluhi i slijepi za aktualne potrebe društva u kojemu žive. Svojim se djelima sve više obraćaju isključivo kolegama, uskom i zatvorenom akademskom krugu.

Jedna od važnijih prepreka razvoju sociologije jest težnja da se od nje napravi nekakva »čista« (»stroga«) znanost. Takva nastojanja čine je neplodnom. Sociolog bi trebao djelovati kao »čovjek među ljudima«: odreći se iluzije o etičkoj neutralnosti i od sociologije kao »odvojenosti« (separation), doći do sociologije kao »sudjelovanja« (participation). Sudjelovanje sociologa u društvenoj (dakle i političkoj) praksi potrebno je, prije svega, iz znanstveno-spoznajnih, a ne moralnih ili čak filantropskih razloga.

Amando de Miguel govori o krizi sociologije (ili možda točnije: sociologa) u Španjolskoj. Značajna komponenta sveprisutne krize sociologije jest njen preobražaj od »znanosti društva« do »znanja o društvima«. Nema dakle, jedinstvene sociologije. Autora posebno zaokuplja kritični položaj sociologije u njegovoj zemlji. Španjolska je u znanstvenom (sociologijskom) pogledu periferna zemlja. S aspekta razvoja sociologije ona se prema vodećim sociologijskim zemljama nalazi u odnosu kolonijalne zavisnosti. Služi im kao teren za prikupljanje podataka (sirovine) za stvaranje teorija, a koje onda iz tih zemalja »uvozi« (kao gotove proizvode). Autor smatra da problem nije u tome što sociolozi iz vodećih zemalja istražuju španjolsko društvo, već što španjolski sociolozi nisu voljni (ili sposobni) da istražuju te zemlje.

Španjolskom vlada totalitarni režim i sloboda istraživanja (bolje rečeno, objavljivanja rezultata istraživanja) neznatna je. Sredstva se daju samo za objavljivanje radova koji ne ugrožavaju sistem. To, naravno, ne mora značiti da ga ne kritiziraju. Kritika, ma koliko bila oštra, dobrodošla je, ako ne potkopava temelje postojećeg sistema.

Autor preporuča španjolskim sociolozima da provode empirijska istraživanja koja će iznijeti na svijetlo dana značajne društvene činjenice o kojima se sada može samo nagađati. Takva istraživanja bila bi daleko djelotvornija od najradikalnijih teorijskih radova koji su neprimjenjivi u španjolskoj situaciji.

REVIJA ZA SOCIOLOGIJU

I. S. Kon, sovjetski sociolog, tvrdi da je suvremena zapadna sociologija protivurječna. Ona veoma brzo napreduje, a istodobno je kritiziraju i iznutra i izvana. Kako se, međutim, sve više pokazuje nesposobnom da pomaže društvenu integraciju kapitalističkog društva, zapadni sociolozi drugi put otkrivaju Marxa. Ono što ih k njemu privlači jest, prije svega, njegova orijentacija makrosociološkim istraživanjima, jer se samo u tim okvirima mogu poduzeti plodna mikrosociološka istraživanja. Drugo, to je Marxova usmjerenost proučavanju *objektivnih* temeljnih (deep-rooted) društvenih procesa i struktura iz kojih se onda može izvesti društvena svijest. Uz to ih privlači njegov dijalektički model društva s naglaskom na proučavanje promjena, razvoja i sukoba, klasne borbe, kriza i revolucija, a ne samo na mehanizam održavanja (stabilnosti) sistema. Od Marxa se, također, sve više preuzima historičnost u objašnjavanju društvenih pojava.

Kon se ograničava na kritiziranje sociologije na Zapadu i uopće ne spominje svoju zemlju. Zato sve ono što kaže o stanju na Zapadu ima prizvuk (jeftine) političke propagande.

I. Kuvačić govori o dvjema osnovnim ulogama sociologije. Sociologija, kao oblik građanske svijesti bila je, s jedne strane, subverzivna prema do tada vladajućem feudalnom sistemu, a s druge je strane stvarala osnovu za integraciju i učvršćenje novih društvenih odnosa. Preuzevši od religije ulogu socijalne integracije, ona se nužno okrenula svakodnevnim problemima narušavanja i ponovnog uspostavljanja ravnoteže društva. Ova integrativna funkcija sociologije danas dominira u zapadnim i u istočnim zemljama. U istočnoevropskim zemljama neprestano se insistira na »konstruktivnim elementima« marksističke dijalektike, a odbacuju se kritički elementi kao »negativizam«. Usporedo s ekonomskom i političkom suradnjom dvaju političkih sistema, modificiraju se i njihove ideologije u smislu kompromisa, pa zato ima sve manje prostora za kritiku na obje strane.

»Marksizam se, svojom eshatološkom vizijom budućnosti komunističkog svijeta, koja zahtijeva povratak čovjekova interesa s neba na zemlju, uspješno suprotstavljao religiji sve do pojave jaza između riječi i djela i do oštrog sukoba između SSSR-a i Kine« (str. 80). Sada kada više ne zadovoljava u vršenju integrativne funkcije sve prisutniji funkcionalizam u biti je jednak onome na Zapadu.

U kapitalističkim zemljama dominira shvaćanje da je sociologija primijenjena znanost kojoj je uloga da racionalno i konstruktivno tumači i riješava važna pitanja tekućeg razvoja. Empirijska istraživanja, po pravilu teorijski neutemeljena, postaju gotovo isključiva preokupacija ogromne većine sociologa. Ali »empirijsko sociologijsko istraživanje nije plemeniti poduhvat za zajedničko dobro čovječanstva, kao što to može izgledati mladim entuzijastima, već je sastavni dio poslovanja ekonomskih i političkih organizacija« (str. 81). Njihov opseg i mogući rezultati uglavnom su unaprijed programirani.

»Ako prihvatimo gledište da je glavna funkcija sociologije da služi socijalnoj integraciji, ne može se govoriti o krizi. Naprotiv, trebali bismo govoriti o bumu u sociologiji. Ali originalni, autentični oblik sociologije jest komparativno kritičko promišljanje društva sa ciljem da se prevlada svakodnevna rutina i kroz revoluciju postojećih stvari i odnosa.« (str. 82). Ishodište ove orijentacije jest vizija historijski višeg reda stvari i odnosa, koja omogućava da se postojeće smatra osuđenim na propast.

Kriza ne potječe toliko od slabosti same sociologije koliko iz društva koje je toliko zaokupljeno pukim kvantitativnim rastom i održavanjem ravnoteže da unaprijed odbija sve pokušaje da revolucionarno transcendiraju postojeće ostvarenje kvalitativno novih mogućnosti društvenog razvoja.

RECENZIJE

Indijac S. K. Saran počinje tvrdnjom da je sociologija pred slomom ili bar u dubokoj krizi. Ako je sociologija znanost o čovjeku i društvu, njeno sadašnje kritično stanje pretpostavlja (implicira) krizu u duši suvremenog čovjeka i »korijenitu pometnju modernog svijetonazora«. Sociologija je trebalo uspostaviti novi univerzalizam poput onoga koji se zasnivao na kršćanskom učenju. Usprkos razlikama, osnivači sociologije Marx i Comte dijele mnoge poglede na svijet. Zastupaju evoluciju, progres, historičnost, imanentnu teleologiju, anti-kršćanstvo, jedinstvo znanosti, znanstveno-tehničko-industrijski način života, ideju da čovječanstvo samo sobom upravlja i ideju stalnog i univerzalnog vodstva Zapada. I Max Weber je vjerovao u svjetsko-historijsku sudbinu Evropljana i univerzalizam industrijsko-tehničkog društva.

Univerzalizam se danas ponajviše manifestira u »modernizaciji«. Ona djeluje kao zamjena za izgubljeni elan zapadnog čovjeka i pomaže mu da krivotvori svoja iskustva rata i otupi osjećaj unutarnjeg sloma civilizacije kojoj pripada.

»Fikcija znanstvenosti sociologije odražavala se pomoću trostruke etnocentrističke postavke: 1) Zapad je centar svemira, 2) Moderni zapadni način života smisao je i cilj ljudske historije i vrijeme staje kad sazre ovaj oblik društvenog života (Hegel?), 3) Ljudska svijest može se svesti na psihologiju historije zapadnog čovjeka« (str. 100).

U biti kriza sociologije jest kriza »kršćanske misije«. Kao nasljednik kršćanske teologije, i sociologija je zasnovana na paradoksu: adventu moderne znanosti. On se događa u povijesti, ovisi o slabostima i vrlinama ljudskog uma, a ipak je jedinstven, apsolutan, natpovijestan, iznad svih relativnih vrijednosti i s onu stranu svakog vremena. »Ovaj paradoks, ova očita kontradikcija, ova glavna 'znanstvena misterija', ovaj *skandalon* nije priznat u znanosti« (str. 115).

Poljski sociolog S. Nowak vidi tri moguća tipa krize sociologije. Prvo, sociologija može biti onemogućena kao znanstvena djelatnost. Drugo, ne ispunjava pravu (namijenjenu joj) funkciju u društvu. I treće, kriza je u njoj samoj: njeni predstavnici ne mogu se složiti oko osnovnih postavki — ishodišnih principa svoje znanosti. Nowak je prije svega zaokupljen trećim tipom krize — potrebom utemeljivanja sociologije kao znanosti, za što osnovnom pretpostavkom smatra kumulativnost učenja raznih sociologijskih škola, koje polaze od različitih vrijednosnih sistema.

Ovako zamišlja mogućnost zasnivanja sociologije kao (stroge) znanosti: sve su (empirijski) provjerene teorije bar potencijalno kumulativne. Svaka od njih pridonosi totalitetu sociologijskog znanja posve nezavisno od vrijednosnih pretpostavki ili pristupa koji je vodio do formuliranja problema istraživanja, na koji teorija daje odgovor.

»Ne smatram da sve što nađemo u radovima predstavnika različitih škola predstavlja dio istine i da samo treba izdavati te radove jedan po jedan na kumulativan način, pa će iz toga kao sume parcijalnih komplementarnih dijelova proizaći totalitet znanja o društvu. Baš naprotiv. Predlažem da razvijamo sociologiju u tom smislu da izraz 'škola' znači isto kao i u drugim znanostima: grupu ljudi koje zanima jedno područje, koji koriste slične istraživačke tehnike i opremu, vjeruju u plodnost izvjesnih radnih (research) hipoteza i iznose i te hipoteze, i podatke koji ih potkrepljuju, na procjenu svim drugim znanstvenicima, bez obzira kojim drugim školama oni pripadali« (str. 150).

Prvi korak u tom pravcu bilo bi odreći se isključivosti i pretenzija na univerzalno važenje rezultata pojedinih škola.

Sociolog mora prikazati kao empirijski valjane samo one činjenice i teorije koje su otkrivene i provjerene empirijskim istraživanjem, prilagođavajući snagu

svojih tvrdnji empirijskim dokazima. Kada vrednuje neko područje društvene stvarnosti sociolog mora odvojiti vlastite vrednote od utvrđenih činjenica. Što smo više uključeni u sistem vrednota i ostvarenje društvenih ciljeva određenih tim vrednotama, moramo biti oprezniji prema mogućnosti izobličavanja objektivne valjanosti svojih zapažanja, analiza i interpretacija.

Norman Birnbaum je iz prethodnih izlaganja pokušao izvući zaključak. Smatra da su poteškoće u kojima se nalazi sociologija dio opće krize humanističkih znanosti. Korijenite povijesne promjene nastale tokom našeg stoljeća i njihova izobličena slika u mišljenju izgledaju nerazriješive. Piše: »Mnogi su od nas smatrali da sociologija ima krive ideje. Razmotrite, međutim, mogućnost da je ideja sociologije kao odvojene discipline sama po sebi kriva,« (str. 171), da bi dodao: »Razlike koje su ovdje izražene važne su ne zato što bi ih bilo lako riješiti već zato što ih se uopće ne može riješiti. Jedan element krize u sociologiji izgleda mi jasan — previše tražimo od nje« (str. 178).

Dakle, spomenuti se sociolozi ne slažu ni u postavljanju problema. Ono što je za jednoga bit krize za drugoga nije uopće vrijedno pažnje. I problemi se postavljaju na različitim nivoima: od toga kako opstati kao sociolog u jednom specifičnom društvu do pitanja je li sociologija uopće moguća, pa čak mogu li (zapadne) humanističke znanosti rješavati temeljne probleme čovjeka. Nema, dakle, ni slaganja o razini na kojoj se nalazi izvorište krize. Zato istupanja autora ove knjige ne možemo smatrati dijalogom. Mnogo je točnije nazvati ovo zbirkom monologa. Možda je najveća vrijednost ovog djela u tome što razotkriva kaos koji vlada u sociologiji. Ona upozorava i poziva da *dijalog* među sociolozima različitih orijentacija treba konačno da započne.

Vladimir Marušić